

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Soňa Svetlíková

**VÝVOJ PRIEMERNÉHO VEKU PRI (PRVOM) PÔRODE
V ČESKOSLOVENSKOM PRIESTORE V POSLEDNÝCH
DESAŤROČIACH**

Bakalárska práca

Vedúci práce: doc. PhDr. Jan Horský, Ph.D.

Praha 2024

ČESTNÉ PREHLÁSENIE

Týmto vyhlasujem, že som jedinou autorkou tejto bakalárskej práce, ktorá je originálnou správou o mojom výskume. Výskum sa neopiera o iné zdroje ako tie, ktoré sú uvedené v prehľade literatúry.

V Prahe, dňa 25.06.2024

Podpis:

POĎAKOVANIE

Chcela by som vyjadriť vďaku svojmu vedúcemu bakalárskej práce, doc. PhDr. Janovi Horskému, Ph.D., za jeho profesionálne vedenie, trpezlivosť, odborné rady a pripomienky, ktoré mi pomohli pri vypracovaní tejto bakalárskej práce.

ABSTRAKT

V mojej práci sa budem zameriavať na pôrodnosť a s tým spojený vekový profil prvorodičiek v jednotlivých slovenských regiónoch. Chcela by som zachytiť o koľko priemerný vek prvorodičiek vzrástol, aký je od toho priemeru rozdiel a akú to malo dynamiku. Zaujímať ma tiež bude, aké boli v rámci československého územia regionálne rozdiely v náraste tejto priemernej hodnoty po roku 1990. Dôležitú rolu bude zohrávať aj otázka, ako sa vývoj plodnosti a priemerného veku prvorodičiek v českom a slovenskom prostredí odlišoval od krajín západnej Európy a od krajín východného bloku. Šírka intervalu je tiež niečo, na čo je dôležité upozorniť pri rozdielnom časovaní začiatku a konca rodenia prvých detí. Za zmienku stojí aj pripomienka, že v posledných desaťročiach dochádza k odkladaniu prvých pôrodov (nie len na Slovensku a v Česku, ale v celej Európe), čo spôsobuje zmenu v reprodukčnom správaní.

Kľúčové slová: demografia, obyvateľstvo, plodnosť, potratovosť, prvorodičky

ABSTRACT

In my work, I will focus on fertility and the associated age profile of first-time mothers in various Slovak and Czech regions. I aim to capture how much the average age of first-time mothers has increased, the difference from this average, and its dynamics. I will also be interested in the regional differences in the increase of this average value within the Czechoslovak territory after 1990. The question of how the development of fertility and the average age of first-time mothers in the Czech and Slovak environments differed from the countries of Western Europe and the Eastern Bloc will also play an important role. The width of the interval is also something important to highlight regarding the different timing of the beginning and end of first births. It is also worth mentioning that in recent decades, there has been a postponement of first births (not only in Slovakia and the Czech Republic but throughout Europe), which is causing a change in reproductive behavior.

Key words: demography, population, fertility, abortion rate, first-time mothers

Obsah

PREHĽAD GRAFOV A TABULIEK.....	5
1. ÚVOD.....	6
2. METODOLÓGIA.....	8
VÝSKUMNÝ DIZAJN.....	8
ZBER DÁT.....	8
VÝBER OKRESOV	8
ANALÝZA DÁT	8
EURÓPSKY KONTEXT	9
INTERPRETÁCIA VÝSLEDKOV	9
LIMITY VÝSKUMU	9
ZHRNUTIE	9
3. DEMOGRAFIA V EURÓPSKOM PRIESTORE	10
3.1. DEMOGRAFICKÉ TRENDY V EURÓPE	10
3.2. FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE DEMOGRAFICKÉ TRENDY	11
3.3. TRANSFORMÁCIE DEMOGRAFICKÉHO SPRÁVANIA	12
3.4. DEMOGRAFICKÉ TRENDY V JEDNOTLIVÝCH KRAJINÁCH.....	12
4. POPULAČNÝ VÝVOJ NA SLOVENSKU	15
4.1. POPULAČNÝ VÝVOJ NA SLOVENSKU OD ZAČIATKU 20. STOROČIA.....	15
4.2. PÔRODNOSŤ NA SLOVENSKU.....	16
4.3. POTRATOVOSŤ NA SLOVENSKU.....	17
4.4. FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE VÝVOJ PRIEMERNÉHO VEKU PRI PRVOM PÔRODE	18
4.5. DEMOGRAFICKÉ DÔSLEDKY ODKLADANIA PRVÉHO PÔRODU.....	19
4.6. POROVNANIE SLOVENSKA S INÝMI KRAJINAMI	20
4.7. NATALITA A ÚHRNNÁ PLODNOSŤ	21
5. POROVNANIE ÚHRNNEJ PLODNOSTI V ČESKU A NA SLOVENSKU	23
6. POROVNANIE POPULÁCIE A DEMOGRAFICKÝCH ZMIEN V MESTÁCH DETVA, SENICA A GELNICA.....	25
6.1. VÝVOJ POČTU OBYVATEĽOV V OKRESOCH DETVA, SENICA A GELNICA.....	25
6.2. PRIEMERNÝ VEK MATIEK PRI PÔRODE V POROVNANÍ S PRIEMERNÝM VEKOM PRVORODIČIEK V OKRESOCH SENICA, DETVA, GELNICA.....	27
<i>Numerické rozdiely medzi vekom prvorodičiek a vekom všetkých matiek.....</i>	<i>31</i>
7. POMERY POTRATOV A UMELO PRERUŠENÝCH TEHOTENSTIEV NA 100 ŽIVONARODENÝCH V OKRESOCH SENICA, GELNICA A DETVA	33
7.1. FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE UMELO PRERUŠENÉ TEHOTENSTVÁ V OKRESOCH SENICA, DETVA A GELNICA.....	37
8. ZÁVER PRÁCE.....	39
9. PREHĽAD LITERATÚRY	41

Prehľad grafov a tabuliek

Graf 1 - Úhrnná plodnosť v Česku a na Slovensku	23
Graf 2 - Priemerný vek matky pri pôrode, priemerný vek prvorodičky v okrese Senica ...	27
Graf 3 - Priemerný vek matky pri pôrode, priemerný vek prvorodičky v okrese Detva	28
Graf 4 - Priemerný vek matky pri pôrode, priemerný vek prvorodičky v okrese Gelnica .	29
Graf 5 - Priemerný vek matky pri pôrode v okresoch Detva, Senica, Gelnica	30
Graf 6 - Priemerný vek prvorodičky v okresoch Detva, Senica, Gelnica	30
Graf 7 - Umelo prerušené tehotenstvo / 100 živonarodených v okrese Senica	34
Graf 8 - Umelo prerušené tehotenstvo / 100 živonarodených v okrese Detva	35
Graf 9 - Umelo prerušené tehotenstvo / 100 živonarodených v okrese Gelnica	36
Tabuľka 1 - Vývoj počtu obyvateľov v okrese Detva	25
Tabuľka 2 - Vývoj počtu obyvateľov v okrese Senica	26
Tabuľka 3 - Vývoj počtu obyvateľov v okrese Gelnica	26
Tabuľka 4 - Pomery potratov a umelo prerušených tehotenstiev na 100 živonarodených v okresoch Senica, Gelnica a Detva	33

1. Úvod

V súčasnosti sú 90. roky 20. storočia častejšie predmetom záujmu historikov, sociológov a politológov. Diskutuje sa najmä o otázkach, ako je vytvorenie nového politického systému, vznik slobodných médií, či privatizácia s jej tienistými stránkami. Často sa však prehliada jedna z najvýznamnejších premien, ktorou slovenská a česká spoločnosť v 90. rokoch prešla. Touto transformáciou bola zásadná reštrukturalizácia demografického správania, ktorá korelovala s hlbšou zmenou životného štýlu, preskupením kultúrnych hodnôt a premenou rodových rolí v spoločnosti. Jedným z hlavných prvkov tejto transformácie bol výrazný pokles plodnosti spojený s odkladaním prvého pôrodu do vyššieho veku matiek.

V posledných desaťročiach sme svedkami významných zmien v demografickom správaní žien v československom priestore, pričom jednou z najvýraznejších zmien je odkladanie prvého pôrodu do vyššieho veku. Tento trend je výsledkom komplexných sociálnych, ekonomických a kultúrnych faktorov, ktoré ovplyvňujú rozhodnutia jednotlivcov a rodín o načasovaní rodičovstva. Jedným z hlavných ukazovateľov demografického správania je priemerný vek ženy pri narodení prvého dieťaťa. Na Slovensku sa tento vek výrazne menil v priebehu 20. a začiatkom 21. storočia. V medzivojnovom období sa priemerný vek pri prvom pôrode pohyboval medzi 23,3 až 24,0 rokmi, avšak hospodárska kríza v 30. rokoch prispela k jeho zvýšeniu na 24 rokov. Po druhej svetovej vojne sa tento vek mierne znížil a stabilizoval sa na úrovni 22,5 až 22,9 rokov, pričom tento trend pretrvával až do konca 80. rokov minulého storočia (Šprocha, 2019, s. 159).

Po roku 1989, s transformáciou spoločnosti a ekonomiky, došlo k výrazným zmenám v reprodukčnom správaní. Ženy začali odkladať prvý pôrod do vyššieho veku, čo sa prejavilo nárastom priemerného veku pri prvom pôrode z necelých 23 rokov na viac ako 27 rokov v roku 2017 (Šprocha & Bačík, 2020, s. 11). Tento trend je výrazným prejavom pluralizácie reprodukčných vzorcov a hodnotových orientácií, ktoré sa prispôbujú meniacim sa sociálnym a ekonomickým podmienkam.

Zároveň je potrebné si uvedomiť, že tento fenomén nie je izolovaný len na Slovensku či v Česku, ale je súčasťou širšieho európskeho kontextu. Odkladanie prvých pôrodov je charakteristické pre väčšinu krajín Európy, kde sme svedkami postupného nárastu priemerného veku matiek pri prvom pôrode a celkového poklesu plodnosti. Napríklad v

krajinách západnej Európy, ako je Nemecko či Francúzsko, sa priemerný vek prvorodičiek pohybuje okolo 30 rokov (Beaujouan & Sobotka, 2019, s. 562).

V tejto práci sa zameriam na analýzu demografických zmien v Slovenskej republike, konkrétne vo vzťahu k trom vybraným okresom: Detva, Senica a Gelnica. Budem sa venovať analýze historických a súčasných štatistík, aby som identifikovala hlavné faktory ovplyvňujúce tento demografický vývoj a jeho dôsledky na spoločnosť. Výskum bude založený na kvantitatívnej a komparatívnej štúdiu, ktorá využije sekundárne dáta na analýzu vývoja priemerného veku prvorodičiek a potratovosti v uvedených okresoch. Zohľadním tiež širší európsky kontext, aby som lepšie porozumela trendom a faktorom ovplyvňujúcim demografické správanie.

Výrazný pokles, dokonca až pokles pôrodnosti spojený s nárastom priemerného veku prvorodičiek sa v interpretáciách niektorých autorov často dáva do príčinnej súvislosti s ekonomickými ťažkosťami spojenými s prechodom na liberálne trhovú hospodárstvo. Na základe údajov za vybrané regióny by som sa chcela zaoberať otázkou, či je takéto úzke prepojenie demografických a ekonomických javov skutočne namieste, t. j. či existuje priama súvislosť medzi poklesom plodnosti a nárastom ekonomických ťažkostí v danej spoločnosti. Zároveň si možno položiť otázku (aj v súvislosti s vysokou potrativosťou v Československu v 70. a 80. rokoch), či vo vybraných okresoch nebude nárast veku pri prvom pôrode v 90. rokoch súvisieť aj s vyššou potrativosťou.

2. Metodológia

Výskumný dizajn

Výskum bol navrhnutý ako kvantitatívna a komparatívna štúdia, ktorá využíva sekundárne dáta na analýzu vývoja priemerného veku prvorodičiek a potratovosti v okresoch Detva, Senica a Gelnica. Štúdia tiež zohľadňuje širší európsky kontext, aby lepšie porozumela trendom a faktorom ovplyvňujúcim demografické správanie. Cieľom výskumu bolo porovnať rozdiely v týchto ukazovateľoch medzi uvedenými okresmi a identifikovať faktory, ktoré môžu prispievať k zisteným rozdielom.

Zber dát

Dáta boli získané z viacerých verejných zdrojov:

- **Štatistický úrad Slovenskej republiky:** poskytol podrobné údaje o priemernom veku matiek pri pôrode, priemernom veku prvorodičiek a tiež údaje o potratovosti na úrovni okresov.
- **Národné centrum zdravotníckych informácií:** poskytlo informácie o zdravotnom stave populácie, vrátane údajov o umelých prerušeníach tehotenstiev.
- **Populačné štúdie a publikácie,** ako napríklad "100 rokov obyvateľstva Slovenska" (Šprocha & Tišliar, 2018), "Odkladanie rodenia detí v európskom priestore" (Šprocha, 2019), a "Neskorá plodnosť na Slovensku" (Šprocha & Bačík, 2020), ktoré poskytujú širší kontext a porovnania so zvyškom Európy.

Výber okresov

Výber okresov Detva, Senica a Gelnica bol založený na kritériu regionálnej diverzity. Každý z týchto okresov reprezentuje iný geografický a socioekonomický kontext, čo umožňuje širší pohľad na variabilitu demografického správania. Detva je typický vidiecky okres, Senica má zmiešaný charakter s rozvinutým priemyslom a Gelnica patrí medzi menej rozvinuté okresy s nižšou životnou úrovňou.

Analýza dát

Prvým krokom bola deskriptívna analýza dát, ktorá zahrňovala výpočet priemerných hodnôt a základných štatistických ukazovateľov. Tieto ukazovatele boli vypočítané pre vek

prvorodičiek a pre mieru potratovosti, vrátane celkovej potratovosti a umelých prerušení tehotenstiev v jednotlivých okresoch.

Európsky kontext

Pri analýze dát a interpretácii výsledkov boli zohľadnené aj širšie európske trendy, ktoré poskytujú kontext pre porovnanie s inými krajinami. Údaje o demografických trendoch v Európe boli čerpané z publikácií a štúdií zameraných na demografiu v európskom priestore. Napríklad Šprocha (2019) v štúdií "Odkladanie rodenia detí v európskom priestore" poskytuje podrobné údaje o trendoch v neskorom materstve a ich sociálnych a ekonomických implikáciách v rôznych európskych krajinách.

Interpretácia výsledkov

Interpretácia výsledkov bola zameraná na identifikáciu faktorov, ktoré môžu prispievať k rozdielom vo veku prvorodičiek a k rozdielom v potratovosti medzi jednotlivými okresmi. Diskusia sa opierala o teoretické rámce demografie a sociológie rodiny, ktoré vysvetľujú, ako socioekonomické podmienky, kultúrne normy a dostupnosť zdravotnej starostlivosti môžu ovplyvňovať reprodukčné správanie.

Limity výskumu

Výskum mal niekoľko obmedzení. Jedným z hlavných obmedzení je použitie sekundárnych dát, ktoré nemusia vždy odrážať všetky faktory ovplyvňujúce demografické správanie. Ďalším obmedzením je geografická selektivita, keďže výber len troch okresov nemusí byť reprezentatívny pre celé Slovensko. Tieto obmedzenia by mali byť zohľadnené pri interpretácii výsledkov a návrhoch pre ďalší výskum.

Zhrnutie

Táto metodologická časť poskytuje prehľad o výskumnom dizajne, zbere dát, výbere okresov, analytických postupoch a interpretácii výsledkov použitého výskumu na analýzu vývoja priemerného veku (prvo)rodičiek a potratovosti v okresoch Detva, Senica a Gelnica. Výsledky tejto štúdie prispievajú k lepšiemu porozumeniu demografických trendov a faktorov ovplyvňujúcich reprodukčné správanie na Slovensku, a tiež poskytnú porovnanie s európskym priestorom.

3. Demografia v európskom priestore

Demografické zmeny v európskom priestore odrážajú širokú škálu sociálnych, ekonomických a kultúrnych faktorov. Tieto zmeny sú kľúčové pre porozumenie súčasných a budúcich výziev, ktorým čelí Európa. V tejto kapitole sa zameriame na demografické trendy, ako je pôrodnosť, potratovosť, priemerný vek matky pri pôrode a prvoroďičky, a na faktory, ktoré tieto trendy ovplyvňujú.

3.1. Demografické trendy v Európe

Pôrodnosť

V posledných desaťročiach sa v Európe pozoroval výrazný pokles pôrodnosti. Tento pokles bol spôsobený rôznymi faktormi, vrátane ekonomických neistôt, zmien v rodinných štruktúrach a zmien v hodnotových preferenciách mladých ľudí (Frejka & Sobotka, 2008, s.23). Napríklad, celková miera plodnosti (TFR) v mnohých európskych krajinách klesla pod úroveň potrebnú na zabezpečenie reprodukcie populácie, ktorá je 2,1 dieťaťa na jednu ženu (Kohler, Billari, & Ortega, 2002, s.134).

Potratovosť

Potratovosť v Európe prešla významnými zmenami, pričom vo väčšine krajín došlo k poklesu počtu potratov v posledných desaťročiach. Tento trend je často spojený so zlepšením dostupnosti antikoncepcie a sexuálnej výchovy, čo vedie k zníženiu počtu neplánovaných tehotenstiev (Šprocha, 2019, s.51). Napríklad, v krajinách ako Švédsko a Nórsko, kde je vysoká úroveň vzdelania a dostupnosti zdravotnej starostlivosti, je miera potratov relatívne nízka.

Priemerný vek matky pri pôrode a prvoroďičky

Priemerný vek matky pri pôrode a prvoroďičky sa v Európe postupne zvyšuje. Tento trend je často spojený s rastúcou úrovňou vzdelania a kariérnymi ambíciami žien, ktoré odkladajú materstvo na neskoršie obdobie života (Billari, Kohler, Andersson, & Lundström, 2007, s.149). Napríklad, v krajinách ako Taliansko a Španielsko je priemerný vek prvoroďičky nad 30 rokov, čo odráža zmeny v reprodukčnom správaní a socioekonomických podmienkach (Beaujouan & Sobotka, 2019, s.562).

3.2. Faktory ovplyvňujúce demografické trendy

Pre účely rozboru v tomto texte môžeme hypoteticky rozlíšiť niekoľko faktorov, ktoré ovplyvňujú demografické správanie. Hoci sa tu o týchto faktoroch hovorí oddelene, v skutočnosti pôsobili súčasne s rôznou silou. Môžeme rozlíšiť najmä tieto faktory:

Ekonomické faktory

Ekonomické podmienky hrajú kľúčovú úlohu v rozhodovaní o načasovaní rodičovstva. V krajinách s vyššou ekonomickou stabilitou a nižšou nezamestnanosťou majú mladí ľudia tendenciu zakladať rodiny skôr, zatiaľ čo v krajinách s ekonomickými ťažkosťami sa rodičovstvo často odkladá (Mills & Blossfeld, 2005, s.188). Ekonomická neistota môže tiež viesť k vyššej miere potratov, pretože rodiny sa snažia minimalizovať finančné riziká spojené s rodičovstvom.

Vzdelanostné faktory

Úroveň vzdelania je jedným z najvýznamnejších faktorov ovplyvňujúcich demografické správanie. Vyššie vzdelanie často vedie k neskoršiemu vstupu do manželstva a rodičovstva, pretože mladí ľudia uprednostňujú dokončenie vzdelania a kariérny rozvoj pred založením rodiny (Arnett, 2004, s.471). Vyššia úroveň vzdelania je tiež spojená s lepšou informovanosťou o plánovaní rodiny a dostupnosti antikoncepcie, čo vedie k nižšej miere neplánovaných tehotenstiev a potratov (Frejka & Sobotka, 2008, s.32).

Etnické a kultúrne faktory

Etnické a kultúrne normy majú významný vplyv na reprodukčné správanie. V mnohých európskych krajinách existujú rozdiely v pôrodnosti a potratovosti medzi rôznymi etnickými skupinami. Napríklad, rómske komunity v strednej a východnej Európe často vykazujú vyššiu pôrodnosť a nižší priemerný vek prvorodičiek v porovnaní s majoritnou populáciou (Šprocha & Bačík, 2020, s.44). Kultúrne normy a tradičné hodnoty v týchto komunitách podporujú skoré manželstvo a rodičovstvo.

Dostupnosť zdravotnej starostlivosti

Dostupnosť kvalitnej zdravotnej starostlivosti je kľúčovým faktorom ovplyvňujúcim reprodukčné správanie. V krajinách s vysokou úrovňou zdravotnej starostlivosti a dostupnosťou antikoncepčných metód je miera potratov nižšia a plánovanie rodiny efektívnejšie (Beaujouan & Sobotka, 2019, s.563). Napríklad, severské krajiny ako Švédsko

a Nórsko vykazujú nízku mieru potratov a vysokú úroveň reprodukčného zdravia vďaka dobrej dostupnosti zdravotníckych služieb.

3.3. Transformácie demografického správania

Z historického hľadiska je súčasná podoba demografického chovania v Európe výsledkom dvoch transformácií, ktoré sa uskutočnili za posledných 250 rokov.

Prvá „veľká transformácia“ (termín zavedený Livim Baccim), prebehla medzi rokmi 1800-1914. Táto transformácia znamenala zmenu vzorcov demografického chovania, hlavne zavedenie plodnosti v manželstve. Hoci úhrnná plodnosť klesla, z dnešného pohľadu zostala na pomerne vysokej úrovni. Premenili sa aj mnohé iné demografické ukazovatele, napr. v prvej veľkej transformácii výrazne poklesla detská a kojenecká úmrtnosť.

Druhá transformácia nastala na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia v severnej a západnej Európe, pričom v strednej a východnej (juhovýchodnej) Európe začala výrazne prebiehať po roku 1989. Táto transformácia sa vyznačuje značným poklesom plodnosti, pričom úhrnná plodnosť klesla hlboko pod hodnotu 2,1, t.z. pod hodnotu nutnú pre prostú reprodukciu obyvateľstva). Druhá transformácia je tiež charakteristická zrýchlením demografického starnutia populácie a rozvoľnením rodinného života.

3.4. Demografické trendy v jednotlivých krajinách

Podľa Šprochu a Bačíka (2020, s. 14) je demografický vývoj v európskom priestore charakterizovaný značnými rozdielmi medzi krajinami. V západnej Európe je priemerný vek prvorodičiek vyšší a miera plodnosti nižšia, zatiaľ čo východná Európa zaznamenáva výrazné zmeny v reprodukčnom správaní, pričom tieto zmeny sú často spojené s ekonomickými a sociálnymi faktormi. V tabuľke uvedenej v ich práci sú porovnané miery plodnosti v rôznych európskych krajinách, pričom je zrejmé, že východná Európa čelí výrazným demografickým výzvam, ako je starnutie populácie a znižovanie plodnosti.

Západná Európa

Západná Európa je charakterizovaná vysokým priemerným vekom prvorodičiek a relatívne nízkou mierou plodnosti. Krajiny ako Nemecko, Francúzsko a Spojené kráľovstvo zaznamenávajú priemerný vek prvorodičiek nad 30 rokov a celkovú mieru plodnosti pod

úrovňou 2,1 dieťaťa na jednu ženu (Beaujouan & Sobotka, 2019, s. 562). Tento trend je ovplyvnený vysokou úrovňou vzdelania, kariérnymi ambíciami a ekonomickou stabilitou, ktorá umožňuje ženám odkladať materstvo.

Južná Európa

V južnej Európe, ktorá zahŕňa krajiny ako Taliansko, Španielsko a Grécko, je podobne pozorovaný vysoký priemerný vek prvorodičiek a nízka miera plodnosti. Taliansko a Španielsko majú jednu z najnižších mier plodnosti v Európe, s hodnotami okolo 1,3 - 1,4 dieťaťa na jednu ženu (Šprocha & Bačík, 2020, s. 14). Tento trend je ovplyvnený vysokými nákladmi na bývanie, ekonomickou neistotou a kultúrnymi faktormi, ktoré vedú k odkladaniu tehotenstva.

Severná Európa

Severná Európa, vrátane krajín ako Švédsko, Nórsko a Dánsko, má vyššiu mieru plodnosti v porovnaní s južnou a západnou Európou, s hodnotami blížiacimi sa k úrovni 2,0 dieťaťa na jednu ženu (Billari et al., 2007, s. 149). Priemerný vek prvorodičiek je tiež vysoký, avšak tieto krajiny profitujú z robustných systémov sociálnej podpory, ktoré podporujú rodiny a umožňujú ženám lepšie zladit' kariéru a materstvo.

Východná Európa

Východná Európa zahŕňa krajiny ako Bielorusko, Ukrajina, Bulharsko a Rumunsko. Tieto krajiny čelia výrazným demografickým výzvam, vrátane nízkej miery plodnosti a vysokého priemerného veku prvorodičiek. V Bielorusku a Ukrajine je miera plodnosti pod úrovňou 1,5 dieťaťa na jednu ženu, pričom odkladanie prvého pôrodu a celkový pokles miery plodnosti sú ovplyvnené ekonomickou nestabilitou, migráciou a sociálnymi zmenami (Šprocha & Bačík, 2020, s. 16).

Zhrnutie

Demografické trendy v európskom priestore sú ovplyvnené širokou škálou faktorov, vrátane ekonomických, sociálnych a kultúrnych zmien. Zmeny v reprodukčnom správaní, ako je odkladanie tehotenstva a pokles plodnosti, sú výrazné v celej Európe, pričom existujú významné rozdiely medzi západnou, južnou, severnou a východnou Európou.

Analýza týchto trendov je kľúčová pre pochopenie súčasných a budúcich demografických výziev a pre tvorbu efektívnych politík na podporu rodín a zlepšenie demografickej situácie v regióne.

4. Populačný vývoj na Slovensku

4.1. Populačný vývoj na Slovensku od začiatku 20. storočia

Populačný vývoj Slovenska bol ovplyvnený rôznymi historickými, sociálnymi a ekonomickými faktormi. Na začiatku 20. storočia Slovensko prechádzalo výraznými demografickými zmenami, ktoré boli ovplyvnené industrializáciou, urbanizáciou a zmenami v reprodukčnom správaní obyvateľstva. Počas prvej polovice 20. storočia bolo Slovensko prevažne agrárnou krajinou s vysokou plodnosťou a vysokou úmrtnosťou, čo malo za následok relatívne stabilný populačný rast (Šprocha & Tišliar, 2018, s. 12-13).

Podľa údajov zo sčítaní obyvateľstva Slovenska bol počet obyvateľov v roku 1869 približne 2 481 811. Počas ďalších sčítaní došlo k viacerým nárastom a poklesom:

Rok	Počet obyvateľov
1880	2 477 521 obyvateľov
1890	2 571 834 obyvateľov
1900	2 794 984 obyvateľov
1910	3 036 134 obyvateľov
1921	2 994 354 obyvateľov
1930	3 336 696 obyvateľov
1950	3 442 317 obyvateľov
1961	4 108 374 obyvateľov
1970	4 539 000 obyvateľov
1980	4 991 000 obyvateľov
1991	5 274 335 obyvateľov
2001	5 379 455 obyvateľov
2011	5 397 036 obyvateľov

Zdroj: Štatistický úrad SR

V súčasnosti je počet obyvateľov Slovenska približne 5,4 milióna. Tento rast bol ovplyvnený viacerými faktormi, vrátane zlepšenia životných podmienok, poklesu úmrtnosti a migrácie (Štatistický úrad SR, 2021).

Vplyv druhej svetovej vojny a povojnového obdobia

Druhá svetová vojna a následné povojnové obdobie priniesli výrazné demografické zmeny. Vojna spôsobila značné straty na životoch a masovú migráciu, čo ovplyvnilo demografickú

štruktúru krajiny. Po vojne došlo k prudkému nárastu pôrodnosti, známeho ako baby boom, ktorý trval do polovice 60. rokov. Tento nárast bol podporovaný štátnou populačnou politikou, ktorá povzbudzovala viacdtné rodiny (Šprocha & Tišliar, 2018, s.15).

Demografické zmeny v období socializmu

Obdobie socializmu prinieslo ďalšie demografické zmeny. V 70. rokoch sa pôrodnosť opäť zvýšila, čo bolo dôsledkom zlepšenia životných podmienok a sociálnych istôt. Avšak, od 80. rokov začala pôrodnosť klesať, čo bolo spojené so zmenami v životnom štýle a hodnotách mladých ľudí, ktorí začali preferovať menšie rodiny a odkladať sobáš a pôrod na neskoršie obdobie (Šprocha, 2019, s.159).

Populačný vývoj po roku 1989

Transformácia spoločnosti po roku 1989 priniesla ďalšie významné zmeny v demografickom správaní. Ekonomická neistota, zvýšená migrácia a zmeny v rodinných hodnotách prispeli k poklesu pôrodnosti a zvýšeniu veku pri prvom pôrode. V 90. rokoch sa hrubá miera pôrodnosti rapídne znížila a Slovensko sa stretlo s negatívnym prirodzeným prírastkom, kde počet zomretých prevýšil počet narodených (Šprocha & Tišliar, 2018, s. 20-21).

Súčasný trendy

V posledných desaťročiach sa na Slovensku zlepšila ekonomická situácia, čo malo za následok mierne oživenie pôrodnosti. Avšak, celková plodnosť zostáva na nízkej úrovni a vek pri prvom pôrode sa naďalej zvyšuje. Tento trend je podobný ako v iných európskych krajinách, kde ženy čoraz častejšie odkladajú materstvo kvôli vzdelaniu a kariére (Šprocha, 2019, s.162).

4.2. Pôrodnosť na Slovensku

Vývoj pôrodnosti v 20. storočí

Pôrodnosť na Slovensku prešla významnými zmenami počas 20. storočia. Po vysokej pôrodnosti v medzivojnovom období a po druhej svetovej vojne nastal v 70. rokoch baby boom, ktorý bol podporený štátnou populačnou politikou a zlepšením životných podmienok (Šprocha & Tišliar, 2018, s.23). Avšak, od 80. rokov začala pôrodnosť klesať a tento pokles pokračoval aj v 90. rokoch.

Faktory ovplyvňujúce pôrodnosť

Medzi hlavné faktory ovplyvňujúce pôrodnosť patrí ekonomická situácia, dostupnosť bývania, sociálna politika, zmeny v hodnotách a životnom štýle, ako aj dostupnosť antikoncepcie a reprodukčných technológií. Po roku 1989, ekonomická transformácia a neistota prispeli k poklesu pôrodnosti, keďže mladí ľudia začali odkladať založenie rodiny (Šprocha, 2019, s.165).

Súčasný stav a perspektívy

V súčasnosti je pôrodnosť na Slovensku stabilizovaná na nízkej úrovni, avšak s miernymi náznakmi oživenia. Štátne politiky na podporu rodín, ako sú prídavky na deti a rodičovské príspevky, prispievajú k zlepšeniu situácie, avšak na udržanie a zvýšenie pôrodnosti budú potrebné ďalšie opatrenia na zlepšenie ekonomických a sociálnych podmienok pre mladé rodiny (Šprocha & Bačík, 2020, s.45).

4.3. Potratovosť na Slovensku

Historický vývoj potratovosti

Potratovosť na Slovensku, podobne ako v iných krajinách strednej a východnej Európy, bola vysoká najmä v období socializmu, keď boli potraty legálne a dostupné ako forma kontroly plodnosti. Po páde socializmu v roku 1989, počet potratov postupne klesal, čo bolo ovplyvnené zmenami v legislatíve, zvýšením dostupnosti antikoncepcie a zmenou postojov k rodine a rodičovstvu (Šprocha & Tišliar, 2018, s.30).

Súčasný trendy v potratovosti

V súčasnosti je potratovosť na Slovensku na historicky nízkej úrovni. Tento pokles je výsledkom lepšej informovanosti o antikoncepcii, zlepšeniu sexuálnej výchovy a zmenám v sociálnych a kultúrnych hodnotách, ktoré podporujú plánované rodičovstvo (Šprocha, 2019, s.167).

Vplyv legislatívy na potratovosť

Legislatívne zmeny po roku 1989, ktoré sprísnil podmienky pre vykonávanie potratov, mali tiež významný vplyv na pokles ich počtu. Súčasný zákon vyžaduje povinnú konzultáciu a čakaciu dobu pred vykonaním potratu, čo prispieva k zníženiu ich počtu a podporuje zodpovedné plánovanie rodičovstva (Šprocha & Bačík, 2020, s.50).

4.4. Faktory ovplyvňujúce vývoj priemerného veku pri prvom pôrode

Sociálne a kultúrne faktory

Sociálne a kultúrne zmeny, ako je rastúca individualizácia a pluralizácia životných dráh, majú významný vplyv na načasovanie prvého pôrodu. Mladí dospelí dnes často odkladajú tradičné prechody do dospelosti, ako je manželstvo a rodičovstvo, v prospech vzdelania, kariéry a osobného rozvoja (Arnett, 2004; Shanahan, 2000, s.668). Tento trend je obzvlášť výrazný v postmoderných spoločnostiach, kde sa hodnotové normy a sociálne očakávania menia (Lesthaeghe & Moors, 2000, s.221).

- a) **Individualizácia a deštandardizácia životných dráh:** V súčasných postmoderných spoločnostiach je život mladých ľudí menej predvídateľný a viac individuálne orientovaný. Tento trend vedie k odkladaniu životných udalostí, ako je manželstvo a rodičovstvo (Elzinga & Liefbroer, 2007, s.65).
- b) **Rastúca hodnota vzdelania:** Vzdelanie sa stalo kľúčovým faktorom úspechu a sociálneho postavenia. Mladí ľudia dnes investujú viac času do vzdelania a kariéry, čo prispieva k odkladaniu rodičovstva (Billari, 2004, s.198).
- c) **Zmeny v rodinných štruktúrach:** Tradičné rodinné štruktúry a role sa menia. Nárast rozvodovosti, zvýšený počet ľudí žijúcich v neformálnych partnerstvách a rastúci počet jednorodičovských rodín sú faktory, ktoré ovplyvňujú rozhodovanie o načasovaní rodičovstva (Lesthaeghe & Moors, 2000, s.223).

Ekonomické faktory

Ekonomické podmienky hrajú kľúčovú úlohu v rozhodovaní o načasovaní prvého pôrodu. Ekonomická neistota, potreba stabilného zamestnania a dostatočného príjmu sú faktory, ktoré často vedú k odkladaniu rodičovstva (Mills & Blossfeld, 2005, s.189). V mnohých prípadoch sa mladí ľudia snažia najprv dosiahnuť finančnú stabilitu pred založením rodiny, čo prispieva k nárastu priemerného veku pri prvom pôrode (Aasve et al., 2002, s.417).

- a) **Neistota na trhu práce:** Ekonomická neistota a flexibilizácia trhu práce vedú k odkladaniu dlhodobých záväzkov, ako je rodičovstvo. Mladí ľudia často čakajú na stabilnejšie zamestnanie predtým, ako sa rozhodnú mať deti (Mills & Blossfeld, 2005, s.190).
- b) **Finančné nároky a dostupnosť bývania:** Vysoké náklady na bývanie a životné náklady v mestách môžu odradiť mladých ľudí od zakladania rodiny. Dostupnosť a

cenová dostupnosť bývania sú kľúčové faktory pri rozhodovaní o načasovaní rodičovstva (Mulder, 2006, s.27).

- c) **Vplyv ekonomických kríz:** Ekonomické krízy, ako bola finančná kríza v rokoch 2008-2009, môžu mať významný vplyv na demografické správanie. V období ekonomických kríz často dochádza k poklesu pôrodnosti a odkladaniu rodičovstva (Sobotka et al., 2011, s.315).

Reprodukčné technológie

Zlepšenie a dostupnosť reprodukčných technológií, ako je asistovaná reprodukcia, umožňujú ženám a párom odkladať tehotenstvo na neskorší vek bez výrazného rizika zníženia plodnosti (Beaujouan & Sobotka, 2019, s.563). Tieto technológie poskytujú väčšiu kontrolu nad načasovaním rodičovstva a prispievajú k posunu priemerného veku pri prvom pôrode do vyššieho veku.

- a) **In vitro fertilizácia (IVF):** Technológie asistovanej reprodukcie, ako je IVF, umožňujú ženám a párom mať deti v neskoršom veku. Dostupnosť a úspešnosť týchto technológií znižujú biologické obmedzenia plodnosti (Schmidt et al., 2012, s.33).
- b) **Zmrazenie vajíčok:** Technológie zmrazenia vajíčok poskytujú ženám možnosť odložiť materstvo bez straty plodnosti. Táto technológia je stále viac populárna medzi ženami, ktoré chcú najprv dosiahnuť kariérne ciele (Mertes & Pennings, 2011, s.412).
- c) **Genetické testovanie a diagnostika:** Pokroky v genetickom testovaní a prenatalnej diagnostike zvyšujú bezpečnosť tehotenstva a znižujú riziká spojené s neskorším materstvom (Harper et al., 2010, s.75).

4.5. Demografické dôsledky odkladania prvého pôrodu

Odkladanie prvého pôrodu má významné demografické dôsledky. Jedným z hlavných je pokles celkovej plodnosti, pretože ženy, ktoré odkladajú prvé tehotenstvo, majú menej času na narodenie ďalších detí (Kohler et al., 2002, s.641). Tento trend môže prispieť k poklesu populačného rastu a starnutiu populácie (Prioux, 2005, s.235).

Pokles celkovej plodnosti

Odkladanie prvého pôrodu prispieva k znižovaniu celkovej plodnosti, pretože ženy majú menej reprodukčných rokov na narodenie ďalších detí. Tento fenomén je známy ako "efekt kompresie" reprodukčného obdobia (Kohler et al., 2002, s.645). Krajiny s vysokým priemerným vekom pri prvom pôrode často čelia výzvam súvisiacim so starnutím populácie a nedostatkom pracovnej sily (Prioux, 2005, s.238).

Zvyšovanie vekovej heterogenity medzi matkami

Zvyšovanie vekovej heterogenity medzi matkami môže mať rôzne sociálne a zdravotné dôsledky. Staršie matky častejšie čelia rizikám spojeným s tehotenstvom a pôrodom, ako sú vyššia pravdepodobnosť komplikácií a genetických abnormalít (Billari et al., 2007, s.151). Na druhej strane, staršie matky často majú lepšiu socioekonomickú situáciu, čo môže pozitívne ovplyvniť výchovu a starostlivosť o deti (Frejka & Sobotka, 2008, s.35).

4.6. Porovnanie Slovenska s inými krajinami

Priemerný vek prvorodičiek v Česku a na Slovensku má zmysel v kontexte celej strednej Európy a má zmysel ho porovnávať aj s priemerným vekom všetkých žien pri narodení. Čím väčší je rozdiel medzi priemerným vekom prvorodičiek a priemerným vekom všetkých žien pri pôrode v danej populácii, tým častejšie boli v danej populácii pravdepodobne druhé a ďalšie pôrody. Vychádzajúc zo Šprochu a Bačíka (2020, s.140-141), za rok 2018 nachádzame nasledujúce údaje:

Vidíme, že Slovensko sa priemerným vekom prvých pôrodov približuje ostatným krajinám strednej Európy, ako aj pobaltským krajinám. Ak však porovnáme rozdiel medzi vekom prvorodičiek a vekom všetkých prvorodičiek, môžeme konštatovať, že v Poľsku a Pobaltí nebolo zvyšovanie veku prvorodičiek sprevádzané znižovaním plodnosti v takej miere ako na Slovensku, v Českej republike alebo Maďarsku.

Údaje o priemernom veku prvorodičiek a všetkých žien pri pôrode v roku 2018 sú nasledovné:

Na Slovensku bol priemerný vek prvorodičiek 27,1 roka a priemerný vek všetkých žien pri pôrode 28,8 rokov. V Českej republike bol priemerný vek prvorodičiek 28,4 rokov a priemerný vek všetkých žien pri pôrode 30,1 rokov. V Poľsku bol priemerný vek

prvorodičiek 27,4 roka a priemerný vek všetkých žien pri pôrode 29,6 rokov. V Estónsku bol priemerný vek prvorodičiek 27,7 roka a priemerný vek všetkých žien pri pôrode 30,5 rokov. V Litve bol priemerný vek prvorodičiek 27,8 roka a priemerný vek všetkých žien pri pôrode 30,1 rokov. V Lotyšsku bol priemerný vek prvorodičiek 27,2 roka a priemerný vek všetkých žien pri pôrode 29,3 rokov (Šprocha & Bačík, 2020, s. 140-141).

Z týchto údajov je zrejmé, že priemerný vek prvorodičiek na Slovensku je podobný ako v krajinách strednej Európy a Pobaltia, avšak rozdiel medzi vekom prvorodičiek a vekom všetkých žien pri pôrode naznačuje, že na Slovensku je častejšia tendencia k jednému dieťaťu, či silnejšia tendencia k obmedzovaniu plodnosti. Tento trend poukazuje na odlišné reprodukčné správanie v porovnaní s Poľskom a pobaltskými krajinami, kde ženy majú častejšie druhé a ďalšie deti.

4.7. Natalita a úhrnná plodnosť

Hodnoty pôrodnosti, resp. natality a úhrnnej plodnosti na Slovensku prešli výraznými zmenami v priebehu 20. a 21. storočia. Po druhej svetovej vojne došlo k významnému nárastu pôrodnosti, čo bolo podporené aj rôznymi pronatalitnými opatreniami socialistického štátu (Šprocha, 2019, s. 172). Úhrnná plodnosť, ktorá vyjadruje priemerný počet detí narodených jednej žene, sa v jednotlivých obdobiach menila nasledovne:

V rokoch 1950-1960 bola úhrnná plodnosť približne 3,5 dieťaťa na ženu (Šprocha, 2019, s. 174). Počas obdobia 1970-1980 došlo k poklesu na 2,5 dieťaťa na ženu (Šprocha, 2019, s. 175). V roku 1990 bola úhrnná plodnosť 1,89 dieťaťa na ženu (Šprocha, 2019, s. 176). Tento trend pokračoval aj do roku 2000, keď úhrnná plodnosť klesla na 1,3 dieťaťa na ženu (Šprocha, 2019, s. 177). V roku 2010 došlo k stabilizácii na úrovni približne 1,4 dieťaťa na ženu (Šprocha, 2019, s. 178).

Tieto údaje reflektujú zmeny v reprodukčnom správaní obyvateľstva, vrátane odkladania materstva na neskorší vek a znižovania počtu detí v rodinách (Šprocha, 2019, s. 179).

Deti narodené z asistovanej reprodukcie

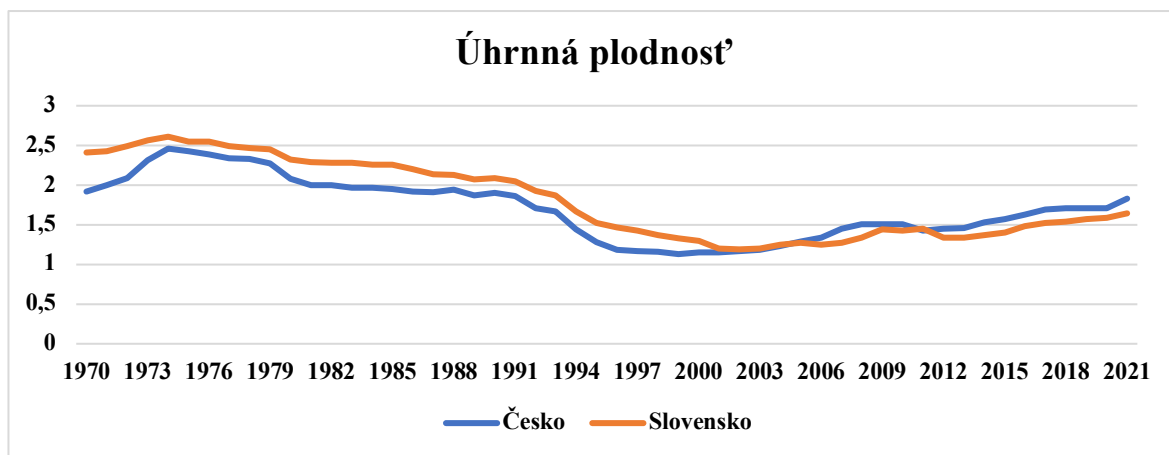
Asistovaná reprodukcia (AR) sa stala významnou súčasťou reprodukčnej medicíny na Slovensku, pričom jej podiel na celkovom počte narodených detí neustále rastie. Od

90.rokov 20.storočia došlo k významnému nárastu využívania metód AR, vrátane in vitro fertilizácie (IVF) (Šprocha, 2019, s.180).

Podľa najnovších údajov, deti narodené z asistovanej reprodukcie tvoria približne 3-4% z celkového počtu narodených detí na Slovensku. Tento podiel sa môže v budúcnosti zvyšovať, vzhľadom na pokračujúci trend odkladania rodičovstva a zvyšujúcu sa priemernú vekovú hranicu prvorodičiek (Šprocha, 2019, s.181).

5. Porovnanie úhrnnej plodnosti v Česku a na Slovensku

Úhrnná plodnosť, ktorá predstavuje počet narodených detí na jednu ženu, je kľúčovým demografickým ukazovateľom. Tento ukazovateľ prešiel v Česku a na Slovensku výraznými zmenami od 70. rokov 20. storočia až po súčasnosť. V tejto časti analyzujeme trendy úhrnnej plodnosti v oboch krajinách a porovnávame, ako sa tieto ukazovatele menili v priebehu rokov.

Graf 1 - Úhrnná plodnosť v Česku a na Slovensku

Zdroj: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>

70. roky 20. storočia

V 70. rokoch bola úhrnná plodnosť v oboch krajinách vysoká. V Česku sa počet narodených detí na jednu ženu pohyboval od 1,92 do 2,27 medzi rokmi 1970 a 1979. Na Slovensku bola medzi rokmi 1970 a 1979 úhrnná plodnosť vyššia, od 2,41 do 2,45. Tento rozdiel naznačuje vyššiu plodnosť na Slovensku v porovnaní s Českom počas tohto obdobia.

80. roky 20. storočia

V 80. rokoch došlo v oboch krajinách k miernemu poklesu úhrnnej plodnosti. V Česku klesla úhrnná plodnosť v roku 1980 z 2,08 na 1,87 v roku 1989. Na Slovensku poklesla z 2,32 v roku 1980 na 2,07 v roku 1989. Aj keď obe krajiny zaznamenali pokles, Slovensko si stále udržalo vyššiu plodnosť v porovnaní s Českom.

90. roky 20. storočia

V 90. rokoch zaznamenali obe krajiny dramatický pokles úhrnnej plodnosti. V Česku klesla úhrnná plodnosť z 1,90 v roku 1990 na 1,13 v roku 1999. Na Slovensku poklesla z 2,09 v roku 1990 na 1,33 v roku 1999. Tento prudký pokles bol dôsledkom politických a ekonomických zmien po páde socialistického režimu a prechodu na trhovú ekonomiku (Šprocha, 2019).

2000 – 2010

V prvom desaťročí 21. storočia došlo k stabilizácii úhrnnej plodnosti v oboch krajinách. V Česku sa úhrnná plodnosť pohybovala od 1,15 v roku 2000 po 1,43 v roku 2010. Na Slovensku sa úhrnná plodnosť pohybovala od 1,3 v roku 2000 po 1,45 v roku 2011. Tento mierny nárast naznačuje postupné zlepšovanie socioekonomických podmienok a prístupu k rodinnému plánovaniu (Šprocha & Tišliar, 2018).

2010 – 2021

V poslednom desaťročí došlo k ďalšiemu nárastu úhrnnej plodnosti v oboch krajinách. V Česku vzrástla úhrnná plodnosť z 1,43 v roku 2011 na 1,83 v roku 2021. Na Slovensku vzrástla z 1,45 v roku 2011 na 1,64 v roku 2021. Tento nárast môže byť spojený s lepšou ekonomickou situáciou, zvýšením podpory pre rodiny a zlepšením prístupu k zdravotnej starostlivosti (Sobotka & Beaujouan, 2018).

Porovnanie úhrnnej plodnosti v Česku a na Slovensku ukazuje, že hoci oba štáty prešli podobnými demografickými zmenami, existujú medzi nimi určité rozdiely. Slovensko historicky vykazovalo vyššiu úhrnnú plodnosť, čo môže byť dôsledkom tradičnejších rodinných hodnôt a kultúrnych noriem. Na druhej strane, Česko má modernejšie reprodukčné správanie s nižšou plodnosťou. V posledných desaťročiach došlo k miernemu nárastu plodnosti v oboch krajinách v dôsledku zlepšujúcich sa socioekonomických podmienok a rodinnej politiky.

6. Porovnanie populácie a demografických zmien v mestách Detva, Senica a Gelnica

V tejto kapitole sa zameriam na porovnanie populácie a demografických zmien v okresoch Detva, Senica a Gelnica. Analyzujem vývoj počtu obyvateľov, priemerný vek matiek pri pôrode a prvoroďčiek, a ďalšie demografické ukazovatele, ktoré ovplyvňujú tieto regióny.

6.1. Vývoj počtu obyvateľov v okresoch Detva, Senica a Gelnica

Okres Detva

Rok	1900	1910	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991
Počet obyvateľov	6.495	7.339	7.515	7.324	5.728	8.211	10.599	14.261	15.029
Rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet obyvateľov	15.122	15.050	15.024	15.043	15.020	14.973	14.977	14.833	14.788
Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2023	
Počet obyvateľov	14.740	15.031	15.036	15.045	15.001	14.927	14.875	13.629	

Tabuľka 1 - Vývoj počtu obyvateľov v okrese Detva

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Počet obyvateľov Detvy v prvej polovici 20. storočia kolísal v dôsledku vojnových udalostí a administratívnych zmien. V povojnovom období zaznamenala Detva výrazný nárast počtu obyvateľov, pričom od roku 1950 do 1980 sa populácia viac ako zdvojnásobila. Od roku 2001 však počet obyvateľov neustále klesá, s najväčším prepadom v roku 2008. Detva je slovenský okres s malou rómskou komunitou, ktorá tvorí približne 6.3% populácie (Melichová, 2011).

Okres Senica

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Počet obyvateľov	20.657	20.918	21.097	21.258	21.303	21.330	21.289	21.221	21.141	21.186
Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Počet obyvateľov	21.091	21.028	20.968	20.824	20.782	20.817	20.754	20.739	20.307	20.329
Rok	2013	2014	2015	2016	2023					
Počet obyvateľov	20.301	20.328	20.366	20.398	19.280					

Tabuľka 2 - Vývoj počtu obyvateľov v okrese Senica

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Senica zaznamenala stabilný rast populácie až do začiatku 21. storočia. Od roku 2001 počet obyvateľov mierne klesá, pričom v roku 2023 dosiahol približne 19 280 obyvateľov. Senica má homogénnu populáciu s malým podielom národnostných menšín, najmä Rómov a Čechov. Migrácia mala významný vplyv na demografický vývoj, pričom decentralizácia migrácií prispela k rovnomernejšiemu rozloženiu populácie (Šprocha & Tišliar, 2018).

Okres Gelnica

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Počet obyvateľov	6.406	6.380	6.372	6.379	6.394	6.423	6.382	6.356	6.257
Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2009
Počet obyvateľov	6.290	6.281	6.208	6.181	6.177	6.164	6.159	6.159	6.165
Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2023	
Počet obyvateľov	6.148	6.210	6.225	6.198	6.154	6.119	6.133	5.807	

Tabuľka 3 - Vývoj počtu obyvateľov v okrese Gelnica

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Gelnica mala v 90. rokoch stabilnú populáciu okolo 6,000 obyvateľov. V súčasnosti však počet obyvateľov klesol na približne 5 807. Tento pokles je spôsobený vysokou emigráciou a nízkou pôrodnosťou. Gelnica má pestrejšiu etnickú skladbu s významným podielom rómskej populácie, ktorá čelí sociálnym a ekonomickým výzvam. Rómska komunita často žije v segregovaných oblastiach s obmedzeným prístupom k verejným službám (Holečko & Puškár, 2019).

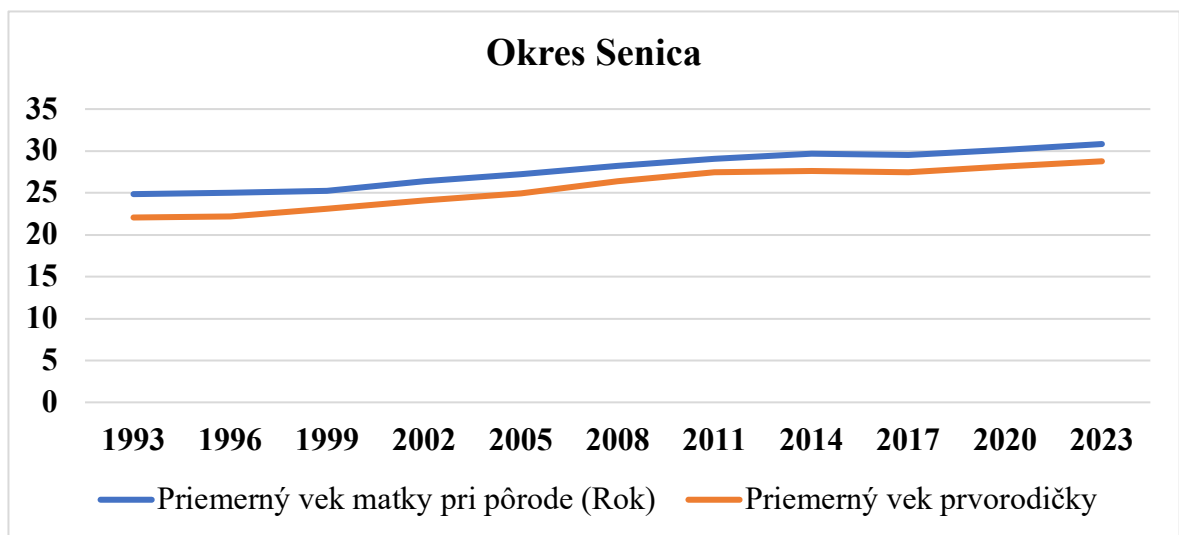
Zhrnutie a porovnanie

Detva: Zaznamenala výrazný nárast populácie v povojnovom období, no v súčasnosti čelí poklesu počtu obyvateľov.

Senica: Mala stabilný rast populácie až do začiatku 21. storočia, no v posledných rokoch tiež čelí poklesu.

Gelnica: Počet obyvateľov sa v posledných desaťročiach stabilizoval (okolo 6 000), ale v súčasnosti je zaznamenaný pokles.

6.2. Priemerný vek matiek pri pôrode v porovnaní s priemerným vekom prvoroďičiek v okresoch Senica, Detva, Gelnica

Graf 2 - Priemerný vek matky pri pôrode, priemerný vek prvoroďičky v okrese Senica

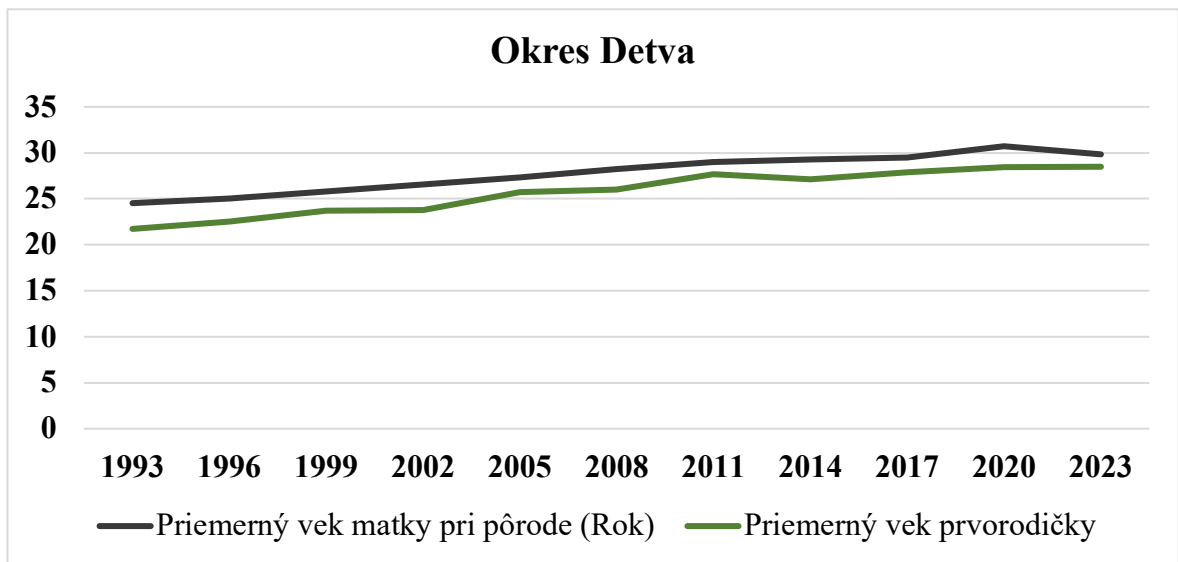
Zdroj:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7031rr/v_om7031rr_00_00_00_sk

Priemerný vek matky pri pôrode: Tento graf ukazuje nárast priemerného veku matiek pri pôrode od roku 1993 do roku 2023. V roku 1993 bol priemerný vek 24,85 roka a postupne sa zvyšoval na 30,83 roka v roku 2023.

Priemerný vek prvoroďičky: Priemerný vek prvoroďičiek tiež zaznamenal nárast. V roku 1993 bol vek 22,06 roka a do roku 2023 sa zvýšil na 28,77 roka.

Nárast veku: Obidva ukazovatele vykazujú nárast, čo môže byť dôsledkom zmeny sociálnych a ekonomických podmienok, zlepšenia prístupu k vzdelaniu a kariérnym príležitostiam pre ženy, ako aj dostupnosti antikoncepcie.

Graf 3 - Priemerný vek matky pri pôrode, priemerný vek prvorodičky v okrese Detva
Zdroj:

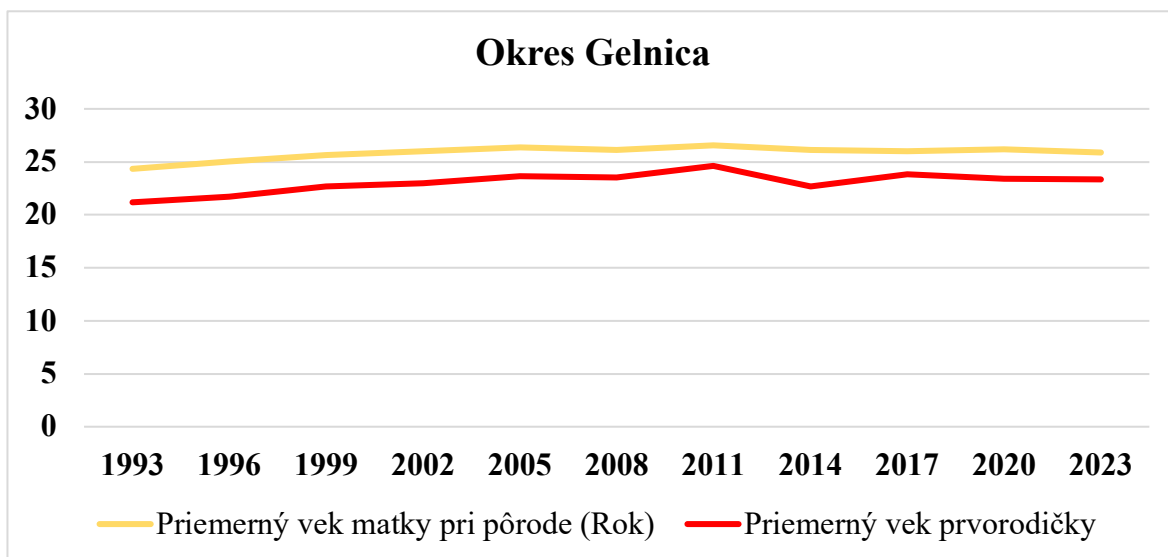
https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7031rr/v_om7031rr_00_00_00_sk

Priemerný vek matky pri pôrode: Tento graf tiež ukazuje nárast priemerného veku matiek pri pôrode. V roku 1993 bol priemerný vek 24,53 roka a v roku 2023 sa zvýšil na 29,81 roka.

Priemerný vek prvorodičky: Priemerný vek prvorodičiek v okrese Detva sa zvyšoval z 21,73 roka v roku 1993 na 28,49 roka v roku 2023.

Stabilný nárast: Podobne ako v okrese Senica, aj tu dochádza k stabilnému nárastu priemerného veku matiek pri pôrode a prvorodičiek.

Sociálno-ekonomické faktory: Nárast môže byť ovplyvnený socioekonomickými zmenami, ako sú zlepšenie ekonomických podmienok a dostupnosť vzdelania.

Graf 4 - Priemerný vek matky pri pôrode, priemerný vek prvorodičky v okrese Gelnica
Zdroj:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7031rr/v_om7031rr_00_00_00_sk

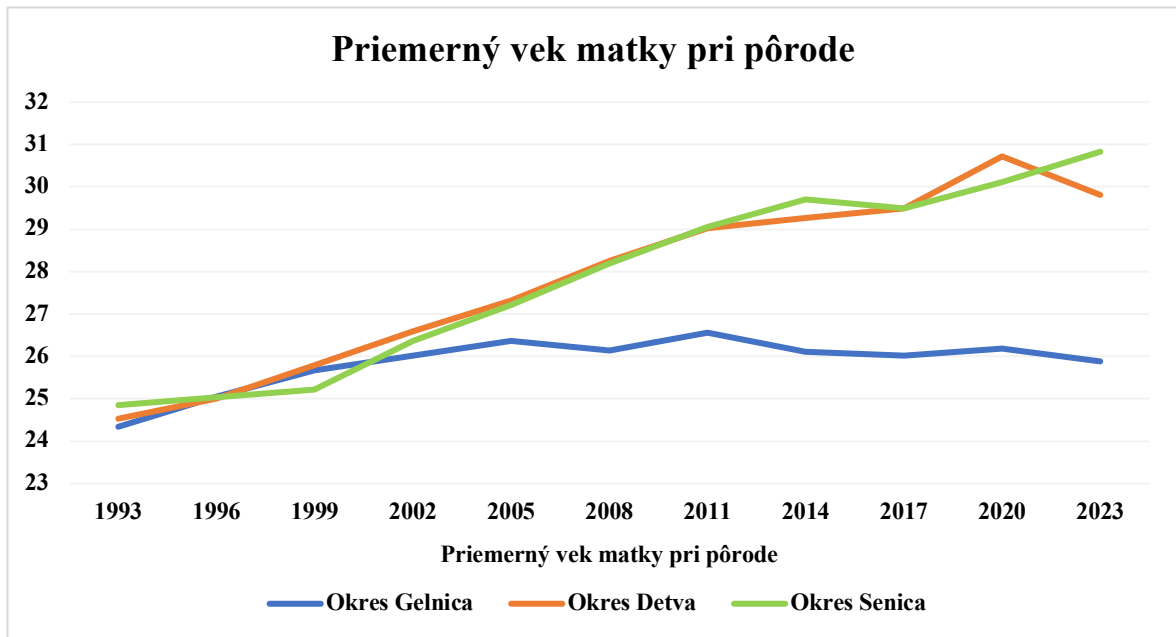
Priemerný vek matky pri pôrode: Priemerný vek matiek pri pôrode v okrese Gelnica ukazuje menší nárast v porovnaní s okresmi Senica a Detva. V roku 1993 bol priemerný vek 24,34 roka a v roku 2023 sa zvýšil na 25,88 roka.

Priemerný vek prvorodičky: Priemerný vek prvorodičiek v okrese Gelnica sa tiež zvýšil z 21,18 roka v roku 1993 na 23,32 roka v roku 2023.

Menší nárast: Menší nárast veku matiek a prvorodičiek v okrese Gelnica môže naznačovať menšiu mieru urbanizácie a nižšiu dostupnosť vzdelania a kariérnych príležitostí v porovnaní s inými okresmi.

Kultúrne faktory: Stabilnejší vek prvorodičiek môže byť tiež ovplyvnený kultúrnymi faktormi a tradičnejšími rodinnými hodnotami v tejto oblasti.

Priemerný vek matky pri pôrode v okresoch Detva, Senica, Gelnica

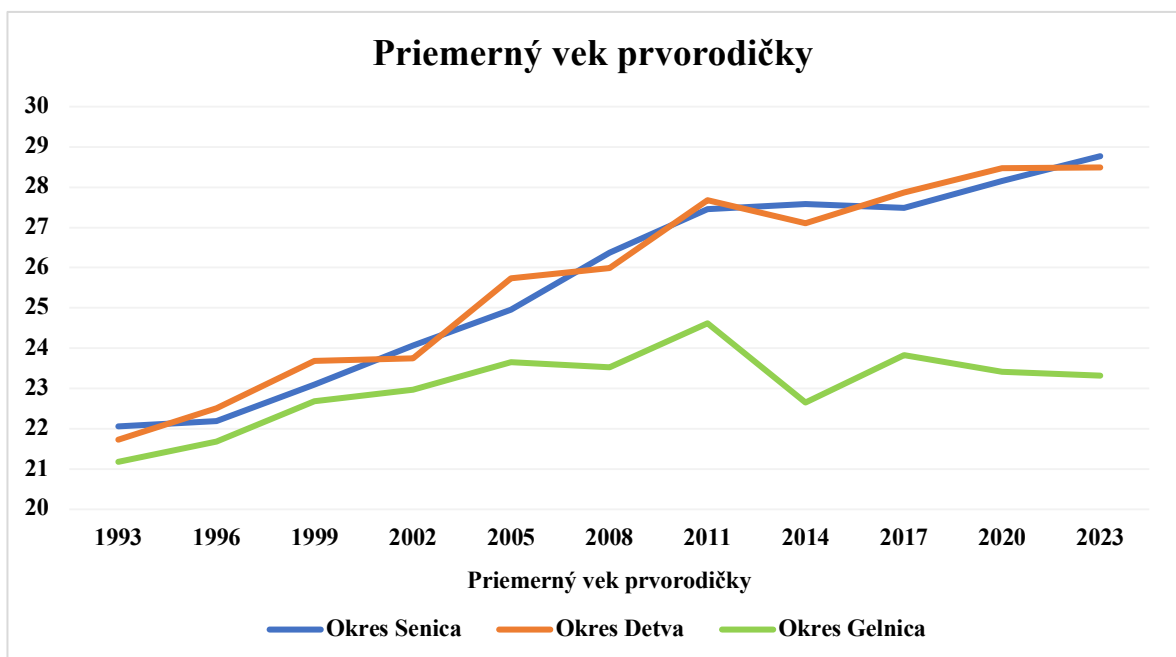

Graf 5 - Priemerný vek matky pri pôrode v okresoch Detva, Senica, Gelnica

Zdroj:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7031rr/v_om7031rr_00_00_00_sk

Priemerný vek prvorodičky v okresoch Detva, Senica, Gelnica

Graf 6 - Priemerný vek prvorodičky v okresoch Detva, Senica, Gelnica

Zdroj:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7031rr/v_om7031rr_00_00_00_sk

Numerické rozdiely medzi vekom prvorodičiek a vekom všetkých matiek

Rozdiel medzi priemerným vekom prvorodičiek a priemerným vekom všetkých matiek v rokoch 2000, 2010 a 2020:

- **Rok 2000:**
 - **Senica:** Priemerný vek matky: 25,67 rokov, prvorodičky: 23,42 rokov. Rozdiel: 2,25 rokov.
 - **Detva:** Priemerný vek matky: 25,68 rokov, prvorodičky: 23,36 rokov. Rozdiel: 2,32 rokov.
 - **Gelnica:** Priemerný vek matky: 25,59 rokov, prvorodičky: 22,79 rokov. Rozdiel: 2,80 rokov.
- **Rok 2010:**
 - **Senica:** Priemerný vek matky: 28,77 rokov, prvorodičky: 26,77 rokov. Rozdiel: 2,00 rokov.
 - **Detva:** Priemerný vek matky: 28,44 rokov, prvorodičky: 26,19 rokov. Rozdiel: 2,25 rokov.
 - **Gelnica:** Priemerný vek matky: 26,23 rokov, prvorodičky: 23,90 rokov. Rozdiel: 2,33 rokov.
- **Rok 2020:**
 - **Senica:** Priemerný vek matky: 30,11 rokov, prvorodičky: 28,15 rokov. Rozdiel: 1,96 rokov.
 - **Detva:** Priemerný vek matky: 30,72 rokov, prvorodičky: 28,47 rokov. Rozdiel: 2,25 rokov.
 - **Gelnica:** Priemerný vek matky: 26,19 rokov, prvorodičky: 23,41 rokov. Rozdiel: 2,78 rokov.

Pri analýze rozdielov medzi priemerným vekom prvorodičiek a priemerným vekom všetkých matiek v jednotlivých okresoch vidíme, že okres Gelnica vykazuje najväčšie rozdiely v priemernom veku medzi prvorodičkami a všetkými matkami, najmä v roku 2000, kde je rozdiel 2,8 roku. To môže naznačovať, že ženy v tomto okrese častejšie rodia viac detí aj po prvom pôrode. Okres Detva má mierne nižšie rozdiely, ale stále významné, čo môže byť spôsobené podobnými socioekonomickými faktormi ako v Gelnici. Okres Senica má najnižšie rozdiely, čo naznačuje, že ženy v tomto okrese majú tendenciu mať menej detí po prvom pôrode.

Celkovo platí, že v chudobnejších regiónoch ako sú Gelnica je väčšia plodnosť, čo vedie k vyšším rozdielom medzi vekom prvorodičiek a vekom všetkých matiek. Naopak, v ekonomicky stabilnejších regiónoch ako je Senica sú tieto rozdiely menšie.

7. Pomery potratov a umelo prerušených tehotenstiev na 100 živonarodených v okresoch Senica, Gelnica a Detva

V tejto kapitole sa zameriam na pomery umelo prerušených tehotenstiev na 100 živonarodených v okresoch Senica, Gelnica a Detva. Tieto údaje nám umožnia porovnať vývoj a rozdiely medzi jednotlivými okresmi v priebehu rokov.

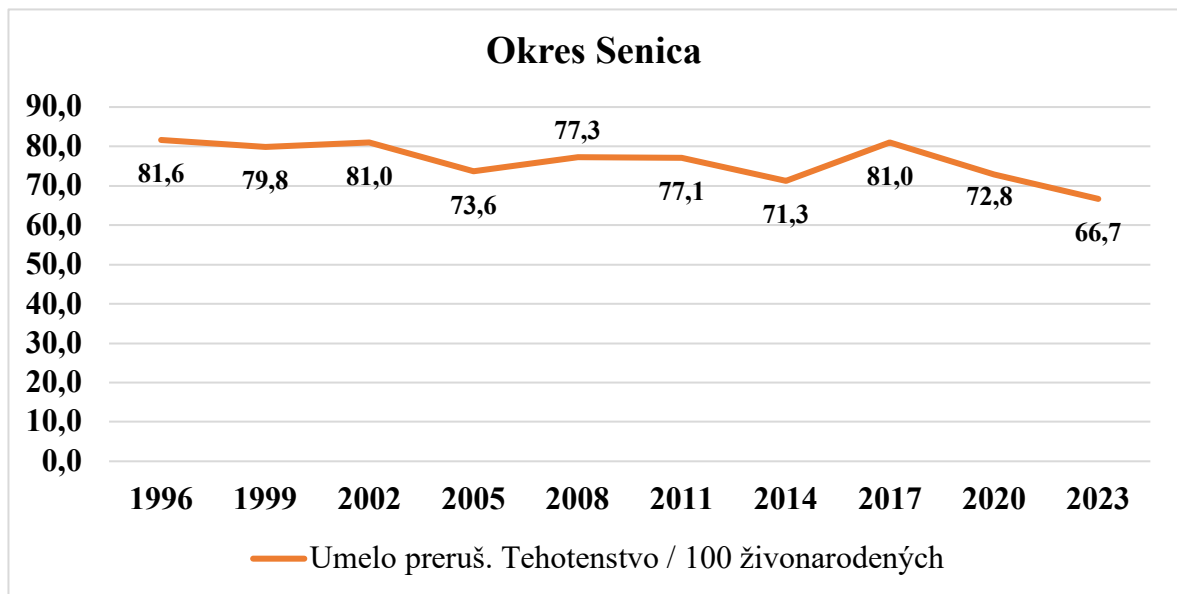
Umelo prerušené tehotenstvo na 100 živonarodených		
Okres		
Senica	Detva	Gelnica
66,7	56,8	56,4
53,1	42,4	53,8
67,0	55,0	40,8
72,8	47,3	46,8
69,7	50,0	43,4
85,7	77,0	68,7
81,0	58,2	58,5
76,6	68,1	67,7
68,4	60,6	68,2
71,3	66,7	62,5
77,9	59,6	70,2
81,0	58,0	69,9
77,1	72,5	74,5
83,7	72,7	72,6
80,1	75,0	65,3
77,3	52,6	60,4
80,2	57,1	74,2
83,2	84,0	78,7
73,6	80,6	73,9
80,5	81,1	78,4
82,3	86,6	73,2
81,0	84,2	82,5
83,8	78,4	80,1
80,3	81,4	79,5
79,8	79,3	74,8
80,7	97,1	78,9
79,9	100,0	73,3
81,6	98,0	78,6

Tabuľka 4 - Pomery umelo prerušených tehotenstiev na 100 živonarodených v okresoch Senica, Gelnica a Detva

Zdroj:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7019rr/v_om7019rr_00_00_00_sk

Okres Senica

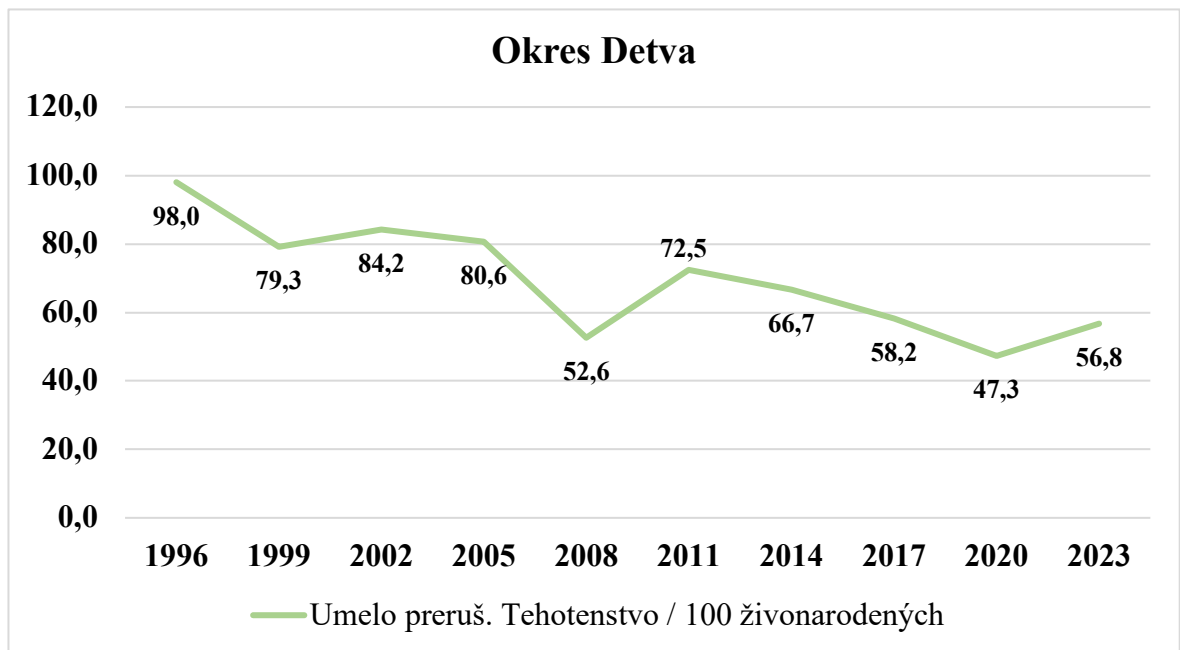
Graf 7 - Umelo prerušené tehotenstvo / 100 živonarodených v okrese Senica

Zdroj:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7019rr/v_om7019rr_00_00_00_sk

Graf ukazuje vývoj umelo prerušených tehotenstiev na 100 živonarodených v okrese Senica od roku 1996 do roku 2023. V roku 1996 bol pomer umelo prerušených tehotenstiev 81,6 na 100 živonarodených. Tento pomer mierne kolísal, pričom najnižší bol v roku 2020 (72,8) a najvyšší v roku 1996 (81,6). Celkovo vidíme trend mierneho poklesu umelo prerušených tehotenstiev v tomto období.

Okres Detva

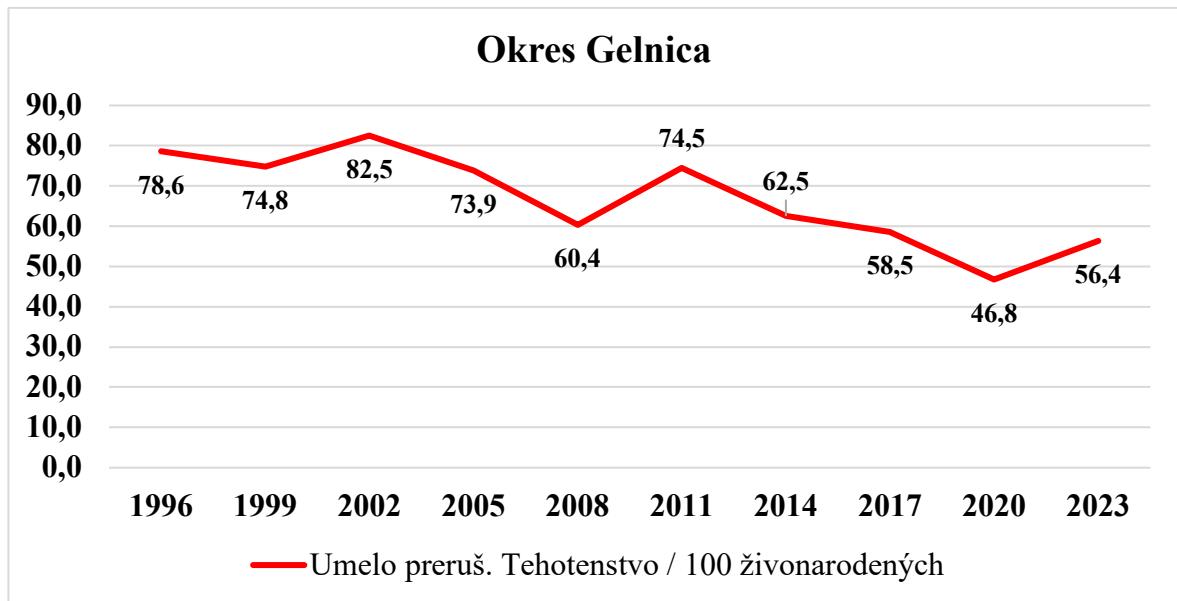
Graf 8 - Umelo prerušené tehotenstvo / 100 živonarodených v okrese Detva

Zdroj:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7019rr/v_om7019rr_00_00_00_sk

Graf zobrazuje vývoj umelo prerušených tehotenstiev na 100 živonarodených v okrese Detva od roku 1996 do roku 2023. V roku 1996 bol tento pomer 98,0 pričom v roku 2023 klesol na 56,8. Výraznejší pokles je zrejímavý v rokoch 2008 a 2014, keď pomer klesol na 52,6 a 66,7. Tento pokles môže byť spojený so zlepšením prístupu k antikoncepcii a zdravotnej starostlivosti, ako aj so zmenou sociálnych a ekonomických podmienok v regióne.

Okres Gelnica

Graf 9 - Umelo prerušené tehotenstvo / 100 živonarodených v okrese Gelnica

Zdroj:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7019rr/v_om7019rr_00_00_00_sk

Graf ilustruje vývoj umelo prerušených tehotenstiev na 100 živonarodených v okrese Gelnica od roku 1996 do roku 2023. V roku 1996 bol pomer 78,6, pričom v roku 2023 sa znížil na 56,4. Pokles v tomto okrese nie je taký výrazný ako v okrese Detva, no stále je zreteľný trend klesania. Najnižší pomer bol v roku 2020 (46,8) a najvyšší v roku 2002 (82,5).

Porovnanie

Pri porovnaní troch okresov vidíme, že Detva zaznamenala najvýraznejší pokles pomeru umelo prerušených tehotenstiev, čo naznačuje možné zlepšenie prístupu k zdravotnej starostlivosti a efektívnejšiemu využívaniu antikoncepcie. V Senici bol pokles miernejší, zatiaľ čo Gelnica vykazovala najmenšie zmeny, čo môže byť spôsobené rôznymi socioekonomickými faktormi a menšou dostupnosťou zdravotných služieb v tomto regióne.

7.1. Faktory ovplyvňujúce umelo prerušené tehotenstvá v okresoch Senica, Detva a Gelnica

V nasledujúcej časti sa zameriame na faktory, ktoré ovplyvňujú umelo prerušené tehotenstvá v okresoch Senica, Detva a Gelnica. Tieto faktory zahŕňajú socioekonomické podmienky, vzdelanie a informovanosť, kultúrne normy, ako aj právne a legislatívne aspekty.

Okres Senica

V okrese Senica sa umelo prerušené tehotenstvá vyznačujú relatívne stabilnými socioekonomickými podmienkami. Ekonomická stabilita a nižšie životné náklady v porovnaní s väčšími mestami môžu znižovať tlak na rodinný rozpočet, čo prispieva k nižšej miere umelo prerušených tehotenstiev (Šprocha, 2019, s. 159; Mills & Blossfeld, 2005, s. 189). Vzdelanie a informovanosť o reprodukčnom zdraví a antikoncepcii sú na vysokej úrovni, čo znižuje počet neplánovaných tehotenstiev (Frejka & Sobotka, 2008, s. 32). Dostupnosť kvalitnej zdravotnej starostlivosti vrátane služieb plánovaného rodičovstva a antikoncepcie je ďalším faktorom, ktorý prispieva k nižšiemu počtu umelo prerušených tehotenstiev (Schmidt et al., 2012, s. 33).

Okres Detva

Okres Detva sa vyznačuje nižšou ekonomickou stabilitou a vyššou nezamestnanosťou, čo môže viesť k vyššej miere umelo prerušených tehotenstiev, pretože rodiny čelia väčším finančným ťažkostiam (Šprocha, 2019, s. 159). Vyššie životné náklady a finančná neistota môžu byť dôvodom na rozhodnutia o umelom prerušení tehotenstva kvôli ekonomickým dôvodom (Mills & Blossfeld, 2005, s. 189). Nižšia úroveň vzdelania a informovanosti o antikoncepcii vedie k vyššiemu počtu neplánovaných tehotenstiev (Frejka & Sobotka, 2008, s. 32). Tradičné hodnoty a normy môžu podporovať skoré manželstvo a rodičovstvo, ale ekonomické ťažkosti môžu zvýšiť počet umelo prerušených tehotenstiev (Lesthaeghe & Moors, 2000, s. 221).

Okres Gelnica

V okrese Gelnica je ekonomická stabilita nižšia v porovnaní s inými regiónmi, čo vedie k vyššej miere umelo prerušených tehotenstiev v dôsledku finančných problémov (Šprocha & Tišliar, 2018, s. 20-21). Nižšie životné náklady môžu zmierniť finančné ťažkosti rodín, no

nedostatok pracovných príležitostí môže stále viesť k vyššej miere umelo prerušených tehotenstiev (Mills & Blossfeld, 2005, s. 189). Nižšia úroveň vzdelania a informovanosti vedie k vyššiemu počtu neplánovaných tehotenstiev (Frejka & Sobotka, 2008, s. 32). Taktiež obmedzený prístup k zdravotnej starostlivosti a službám plánovaného rodičovstva môže viesť k vyššiemu počtu neplánovaných tehotenstiev a následne umelo prerušených tehotenstiev (Schmidt et al., 2012, s. 33).

8. Záver práce

V tejto bakalárskej práci som sa zamerala na analýzu niektorých demografických zmien v Slovenskej republike, konkrétne vo vzťahu k trom vybraným okresom: Detva, Senica a Gelnica. Mojm cieľom bolo prispieť k identifikácii hlavných faktorov, ktoré ovplyvňujú demografický vývoj v týchto regiónoch a pochopiť dôsledky týchto zmien na spoločnosť. Výskum bol založený na kvantitatívnej a komparatívnej štúdií, ktorá využívala sekundárne dáta na analýzu vývoja priemerného veku prvorodičiek a potratovosti (Šprocha, 2019, s. 159).

Jedným z hlavných zistení tejto práce je výrazný nárast priemerného veku prvorodičiek v posledných desaťročiach. Tento trend skúšam vysvetliť ako dôsledok kombinácie socioekonomických faktorov, ako sú zlepšenie prístupu k vzdelaniu, zvýšenie pracovných príležitostí pre ženy a zlepšenie ekonomických podmienok (Mills & Blossfeld, 2005, s. 189).

Okresy Senica a Detva zaznamenali stabilný nárast priemerného veku matiek pri prvom pôrode, zatiaľ čo v okrese Gelnica bol tento nárast menej výrazný. Z hľadiska odpovede na otázku, či existuje priama súvislosť medzi poklesom plodnosti a nárastom ekonomických ťažkostí, analýza ukazuje, že na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že ekonomicky slabších okresoch sa rodičovstvo odkladá. Avšak paradoxne, v ekonomicky slabších oblastiach ako Gelnica, je vek prvorodičiek nižší ako v oblastiach Detva a Senica. To naznačuje, že ekonomické ťažkosti nemusia byť jediným alebo hlavným faktorom ovplyvňujúcim rozhodnutia o načasovaní rodičovstva.

Ďalším významným faktorom, ktorý som analyzovala, bola potratovosť, konkrétne umelo prerušené tehotenstvá. Zistila som, že tieto ukazovatele sú ovplyvnené rôznymi faktormi, vrátane ekonomickej neistoty, dostupnosti antikoncepcie a reprodukčných služieb, ako aj kultúrnych a náboženských hodnôt (Frejka & Sobotka, 2008, s. 32; Lesthaeghe & Moors, 2000, s. 221). V okrese Senica som zaznamenala nižšiu mieru potratov v porovnaní s okresmi Detva a Gelnica, čo môže byť dôsledkom lepšej ekonomickej situácie a lepšieho prístupu k zdravotnej starostlivosti (Schmidt et al., 2012, s. 33).

Na záver, moje zistenia naznačujú, že demografické zmeny v Slovenskej republike sú výsledkom komplexnej interakcie socioekonomických, kultúrnych a právnych faktorov. Pre lepšie pochopenie týchto zmien je dôležité pokračovať v monitorovaní demografických

trendov a implementovať politiky, ktoré podporujú rodiny a zlepšujú reprodukčné zdravie. Tieto opatrenia by mali zahŕňať zlepšenie prístupu k vzdelaniu a zdravotnej starostlivosti, ako aj podporu ekonomickej stability, aby ženy a rodiny mohli robiť informované a slobodné rozhodnutia o načasovaní rodičovstva (Beaujouan & Sobotka, 2019, s. 563).

Významné demografické zmeny, ktoré som v tejto práci analyzovala, môžu mať ďalekosiahle dôsledky pre budúcnosť Slovenskej republiky. Preto je dôležité, aby tvorcovia politik a odborníci na demografiu venovali pozornosť týmto trendom a pracovali na riešeníach, ktoré podpora pozitívny demografický vývoj a zabezpečia udržateľný rast populácie.

9. Prehľad literatúry

- Aasve, A., Billari, F. C., & Spéder, Z. (2002). Socioeconomic status and fertility intentions in Europe. *Population and Development Review*, 28(3), 417-445.
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press, s. 471.
- Beaujouan, É., & Sobotka, T. (2019). Late childbearing continues to increase in developed countries. *Population & Societies*, 562, s. 562-563.
- Billari, F. C. (2004). Becoming an adult in Europe: A macro(/micro)-demographic perspective. *Demographic Research*, 3, s. 198.
- Billari, F. C., Kohler, H. P., Andersson, G., & Lundström, H. (2007). Approaching the limit: Long-term trends in late and very late fertility. *Population and Development Review*, 33(1), 149-170.
- Elzinga, C. H., & Liefbroer, A. C. (2007). De-standardization of family-life trajectories of young adults: A cross-national comparison using sequence analysis. *European Journal of Population*, 23(3-4), 225-250, s. 65.
- Frejka, T., & Sobotka, T. (2008). Fertility in Europe: Diverse, delayed and below replacement. *Demographic Research*, 19, 15-46, s. 23, 32.
- Harper, J. C., et al. (2010). Recent developments in genetics and prenatal diagnosis. *Prenatal Diagnosis*, 30(1), 75-80.
- Kohler, H. P., Billari, F. C., & Ortega, J. A. (2002). The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 28(4), 641-680, s. 134, 641, 645.
- Lesthaeghe, R., & Moors, G. (2000). Recent trends in fertility and household formation in the industrialized world. *Review of Population and Social Policy*, 9, 121-170, s. 221, 223.
- Melichová, H. (2011). Rómska populácia v Slovenskej republike. *Demografie*, 53(4), 269-276.
- Mertes, H., & Pennings, G. (2011). Social egg freezing: For better, not for worse. *Reproductive Biomedicine Online*, 23(3), 334-341, s. 412.
- Mills, M., & Blossfeld, H. P. (2005). Globalization, uncertainty and changes in early life courses. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 8(2), 188-190, s. 189-190.
- Mulder, C. H. (2006). Home-ownership and family formation. *Journal of Housing and the Built Environment*, 21(3), 281-298, s. 27.

- Prioux, F. (2005). Recent demographic developments in France: Fertility at a more than 30-year high. *Population-E*, 60(5), 505-548, s. 235, 238.
- Schmidt, L., Sobotka, T., Bentzen, J. G., & Nyboe Andersen, A. (2012). Demographic and medical consequences of the postponement of parenthood. *Human Reproduction Update*, 18(1), 29-43, s. 33.
- Shanahan, M. J. (2000). Pathways to adulthood in changing societies: Variability and mechanisms in life course perspective. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 667-692, s. 668.
- Sobotka, T., et al. (2011). Economic recession and fertility in the developed world. *Population and Development Review*, 37(2), 267-306, s. 315.
- Šprocha, B. (2019). 100 rokov obyvateľstva Slovenska. INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, s. 51, 159, 162, 165, 167, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181.
- Šprocha, B., & Bačík, V. (2020). Neskorá plodnosť na Slovensku: Príčiny a dôsledky. INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, s. 11, 14, 16, 45, 50, 140-141, 44.
- Šprocha, B., & Tišliar, P. (2018). 100 rokov obyvateľstva Slovenska: od vzniku Československa po súčasnosť. INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, s. 12-13, 15, 20-21, 23, 30.

Elektronické zdroje:

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7031rr/v_om7031rr_00_00_00_sk

https://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/vbd_dem/om7019rr/v_om7019rr_00_00_00_sk

<https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/demography>